

Tıp Terimleri

SAK103

KISA ÖZET

Bölüm 1- Terim Bilimi ve Genel Tıp Terimleri

DİL BİLİMİ VE TERİM BİLİMİ

De Saussure'ün iki ögeli (*diadic*) Şekilindeki kavram (*concept*) ile sesel imge (*sound-image*) ögelerine üçüncü bir boyut kazandırarak üç ögeli (*triadic*) yapan Ogden ile Richards'a göre göstergenin temel ögeleri nesne (*referent*), düşünce (yani kavram) ya da referans (*thought / reference*), ile sembol (*symbol*), yani imgedir.

De Saussure'den sonra gelen dil bilimcilerin katkılarıyla çağdaş genel dil bilimi kurulmuş ve zamanla türlü alt alanları ortaya çıkmıştır. Dil biliminin çekirdeğinde bulunan ve günümüzde kuramsal dil bilimine ait olan temel alt alanlar sırasıyla aşağıda verilmiştir:

1. Ses bilgisi ve Ses bilimi (*Phonetics and Phonology*)
2. Biçim bilimi (*Morfology*)
3. Gösterge bilimi (*Semiotics*)
4. Sözcük bilimi (*Lexicology*)
5. Terim bilimi (*Terminology*)
6. Anlam bilimi (*Semantics*)
7. Köken bilimi (*Etymology*)
7. Edim bilimi (*Pragmatics*)
8. Söz dizimi (*Syntax*)

Dil bilimi, bir iletişim aracı olan dili (özellikle insan dilini) ses bilimsel, ses bilimsel, biçim bilimsel, gösterge bilimsel, sözcük bilimsel, terim bilimsel, anlam bilimsel ve köken bilimsel açıdan araştıran, sosyal ve beşerî bilimler temel alanına ait olan bir bilim dalıdır.

Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

1. Sözlük bilimi (*Lexicography*)
2. Nöro dil bilimi (*Neurolinguistics*)
3. Psiko dil bilimi (*Psycholinguistics*)
4. Bilişsel dil bilimi (*Cognitive Linguistics*)
5. Klinik dil bilimi (*Clinical Linguistics*)
6. Adli dil bilimi (*Forensic Linguistics*)
7. Toplum dil bilimi (*Sociolinguistics*)
8. Derlem dil bilimi (*Corpus Linguistics*)
9. Bilgisayarlı dil bilimi (*Computational Linguistics*)

Terim bilimi, diğer adıyla da terminoloji, dil biliminin temel alt dallarından biridir. Dil biliminin alt alanında yer alan sözcük bilimi ile yakından ilişkilidir. Uluslararası Terim Bilimi Birliği IAT'nin (*International Association of Terminology*) tanımına göre “*Terim bilimi, belli bir bilim dalına özgü ve mesleki alanlarda insanlar arası iletişim için gerekli olan sembol sistemlerinin ve dil bilimsel işaretlerin (imgelerin) araştırılması ve uygulanması ile ilgilenen bir bilim dalıdır. Her şeyden önce dil biliminin bir alt alanıdır – ‘dil bilimi’ burada en geniş anlamıyla ele alınmalıdır – ancak, ağırlıklı olarak anlam bilimi (anlam ve kavram sistemleri) ve uygulamalı bilimi (edim bilimi) gibi dalları ilgilendirir [...]’*”.

Terim bilimi kendine özgü bir bilim dalı olsa bile sözcük bilimi ile yakından ilgilidir, çünkü her iki bilim dalı da temelde sözcükler ile ilgilenir (yani, sözcük bilimi genel dilin (GD) sözcükleri ile ilgilenirken terim bilimi özgün dilin (ÖD), yani bilim dilinin, sözcükleri ile ilgilenir). Ayrıca, gerek terim biliminin gerekse sözcük biliminin uygulama alanları vardır. Sonuçta her iki bilim dalı da sözlük yapımı ile yakından ilgilidir.

TERİM BİLİMİ (TERMINOLOJİ) VE TERİM SÖZLÜK BİLİMİ (TERMINOGRAFİ)

Terim bilimi terimlerin birbirine olan ilişkilerini, kavram düzenlerinin kuruluşunu, terim oluşturmaya yönelik yöntemleri ve benzeri konuları teorik incelerken, terimsözlük bilimi terimsel sözlüklerin oluşumu, birbirine olan farklılıkları, terimbankaları, ölçünleştirme v.s. ile ilgili konuları uygulamalı olarak incelemektedir.

Terim Nedir?

Terim bir veya birden fazla sözcükten, tamlamadan (örneğin (*tur*) *bilgisayar*) veya simge gibi değişik öğelerden oluşabilir. Terimler, kavramlar hakkında konuşulurken kullanılan sembollerdir. ISO/R 1087-1969'a göre terim “*bir kavram için kullanılan sesli veya yazılı olarak (yani harfler vasıtasıyla) ifade edilen semboldür. Terimler tek bir sözcükten oluşabileceği gibi bir tamlamadan da oluşabilir*”. ISO 1087-1990'a göre ise terimler “*bilimsel dile ya da teknik dile (ÖD'ye) özgü tanımlanmış bir kavramın dilsel ifadesidir*”.

Terim ile Sözcük Arasındaki Fark

Dar bir açıdan bakılacak olursa, terim kullanımı, uzmandan uzmana yapılan (uzmanlararası) iletişimi kapsar. Geniş bir açıdan bakılacak olursa, terimler:

1. uzman ile teknisyen,
2. uzman (olan) ile uzman olmayan

3. uzman olmayan ile uzman olmayan arasındaki iletişimde kullanılan ögelerden ibarettir.

Nitelikli Terim Nedir?

Terimler nitelik bakımından:

1. Saydam,
2. Salkımlı (düzenli, sistematik),
3. Tutarlı (eşanlamlısız),
4. Bağlamsız/biricik (tekanlamlı ve tekadlı),
5. Elverişli (ekonomik),
6. Yerel ve
7. Güncel

Saydam Terimler

Terimler saydam olmalıdır. *Donukluğa* karşı *saydamlık* sağlanabilmesi için söz gelimi, (*tur*) *buz* sözcüğü kök olarak kullanılarak bu köke (*tur*) -u-l takısı yerleştirilir ve (*tur*) *buzul* terimi elde edilir. Böylece, ilk kez karşılaşılsa bile terimin anlamlandırılabilmesi kolaylaşmıştır.

Salkımlı (Düzenli/Sistematik) Terimler

Terimleri bir düzen ilişkisi içinde oluşturmak bir bilim dalına özgü kavramların birbirlerine olan ilişkisini de yansıtır. *Salkımlılık*, yeni oluşturulan terimlerin var olan terimler ile kavram ve terim sistemleri bakımından uyumluluğunu gerektirir. Böylece, ilişkili oldukları terimler ile yapısal anlamda *turdeşlik* (*paralellik*) sağlamış olurlar.

Tutarlı (Eşanlamlısız) Terimler

Bir terimin *tutarlı* olabilmesi için, var ise eşanlamlılarının ortadan kaldırılması, henüz daha yok ise eşanlamlılarının hiç oluşturulmaması, ya da oluşumunun engellenmesi gerekir. Böylece, terimler *tekadlılık* niteliği taşır hale getirilebilir.

Bağlamsız/Biricik (Tekanlamlı ve Tekadlı) Terimler

Bu durum ise, bu türden terimlerin kesin kavram sınırlarına sahip olmalarından ötürü *bağlamsız* hale gelmelerini sağlamıştır. Böylece, rakip terimlerin *tekadlı* olmaları sağlandığı gibi, *tekanlamlı* olmaları da sağlanarak *eşanlamlılık* sorunu ortadan kaldırılmıştır.

Elverişli (Ekonomik) Terimler

Oluşturulacak terim *gereğinden fazla sözcüklerle* donatılmamalı, yani *pleonastik* ya da *totolojik* olmamalıdır. Ayrıca, tutunabilmeleri için terimlerin zihinsel sözlükçe de yer edebilecek nitelikte oluşturulmaları gerekir. Bunun için *acımlama* yoluyla oluşturulan ve iki birimden fazla öge barındıran birleşik terimlerden uzak kalınmalı, kısa terimler oluşturulmalıdır. Böylece, *dilsel ekonomiklik* sağlanabilir.

Yerel Terimler

Terimlerin çoğalmasında dilde var olan yerel kaynaklardan gerçekleştirilirken, aynı zamanda bu birimlerin salkımlı olmaları da sağlanmalıdır. Bazı bilim dalları dışında (örneğin tıp, kimya, din bilimleri, v.s.) terimler yerel kaynaklardan, yani ana dilden, oluşturulmaya çalışıldığından oluşturulan terimler dilin kurallarıyla uyumlu ve doğasına aykır olmayacak bir biçimde kullanıma sunulabilir.

Güncel Terimler

Terimler bilim ve teknolojiadaki gelişmeler sonucu güncelliklerini yitirebilirler. Güncelliklerini kolayca yitirebileceklerinden, terimler ileriye yönelik oluşturulmalıdırlar ve bunun için zaman zaman gözden geçirim yapmak bir gerekliliktir.

Terim Bilimi, Dil Politikaları ve Dil Planlaması

Dil planlaması deyince, akla ilk gelen bir dilin GD'sini yabancı sözcüklerden arındırmak ve yeni kavramlar karşısında o dilin kaynaklarından yeni sözcükler türetmek biçiminde anlaşılır. ÖD'de dil planlaması GD'dekinden çok da farklı değildir. Yalnız, bahsedilen eylemlerden başka bir de ÖD'de terimlerin standartlaştırılması (ölçünleştirilmesi) eylemi de vardır.

Gelişmekte olan birçok ülkenin (ve belki de dilin) bilimsel ve teknik terim varlığı yetersiz kalmaktadır. Ulusal benlik ile dil arasında çok sıkı bir bağ olduğundan terim bilimcilerin görevi, bu sorunu şu iki yöntem ile çözmektir:

1. Başka bir dilden terim ödünç almak, yani ödünçlemek (örneğin *televizyon*, *radio*, *lazer*, *anestezi* gibi) veya ödünç çeviriler yapmak yerine, yeni terimler oluşturarak ulusal dilin özelliklerini korumak.

2. Bir dilin bilimsel dilini ve teknik terim varlığını başka bir dilin boyunduruğundan kurtarmak için yabancı terimlerden arıtmak.

Terimleri Ölçünleştirme (Standartlaştırma)

Çağdaş terim biliminin hedefi, 20. Yüzyılda meydana gelen bilgi patlaması sonucu uzmanlar arası iletişimin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesini sağlamaktır. Dolayısıyla, bilim dilini *ölçünleştirme*, yani *standartlaştırma*, şu şekilde gerçekleşir:

1. Kullanılması yeğlenen terimler seçilir,
2. Söz konusu terimlerin sistematik oluşumu sağlanır ve
3. Yeğlenen terimlerin ulusal, uluslararası ve profesyonel *ölçünler (standartlar)* gereği yaygınlaştırılması sağlanır.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TIP TERİMLERİ

14. yüzyıldan Tanzimat Dönemi'ne kadar Türkçede temsil edilen terimler ağırlıklı olarak Arapça idi, çünkü Türk bilim insanları Arapçadan Türkçeye yapmış oldukları bilimsel metinlerin çevirilerinde terimleri ödünçleme yoluyla aktarmışlardır.

16. yüzyıldan sonra birçok bilimsel metin Arapçadan nasibini almıştır. Buna karşı bir hareket olarak bazı bilim insanları ise bilimsel metinleri yalın dille, yani Türkçe terimlerle, yazmayı yeğlemiştir. Bu karşı tepki 18. yüzyıla kadar sürmüştür.

1. Aktarım ya da Ödünçleme: Latince terimleri olduğu gibi almak, yani aktarmak ya da ödünçlemek
2. Çeviri: Arapçaya çevirmek. Orada bulunmazsa üretme yolu ile Arapça köklerden yeni sözcükler oluşturmak
3. Özleştirme: Yeni terimlere Türkçe karşılık bulmak, yani uygun eşdeğerini sağlamak

19. yüzyılda ise, Batı'da kaydedilen bilimsel gelişmeler nedeniyle, gerek çeviri gerek telif bakımından, çevrilen bilimsel metinlerdeki terimlerin olduğu gibi aktarımaları ve birer ödünçleme olarak karşımıza çıkmaları söz konusudur. O dönemin padişahlarından II. Mahmut kurdurduğu ilk tıp okulu olan *Mekteb-i Tıbbiye*'yi açışında tıp dilinin Türkçeye dönüşmesi gerekliliğini gündeme getirir.

Tanzimat Donemi'nde ise bazı hekimlerin bilimsel yazılarında yalın dil kullanımı ve Türkçe terimleri yeğlemesi dikkat çekmiştir. Bu dönemde yapılan Türkçeye çeviriler bu tutumu açıkça ortaya koymuştur. *Mekteb-i Tıbbiye*

Mulkiyye'nin kuruluşu ardından *Cem'iyet-i Tıbbiye-i Osmaniyye* 1866 yılında kurulmuştur.

Edebiyat-ı Cedide döneminde bilim dilinin en önemli sorunu eşanlamlılık olmuştur.

Kısaca açıklamak gerekirse, aynı metin içerisinde bir terimin (1) yalnızca ödünçlemesi, ya da (2) hem ödünçlemesi hem de birden fazla Türkçe karşılığı, ya da (3) birden fazla Türkçe eşanlamlısı, ile karşılaşmak olasıdır. Böylesine bir terim kargaşası Tanzimat döneminde de birçok bilim insanını rahatsız etmiştir.

Meşrutiyet Donemi'nin en önemli etkinlikleri, terimler konusuna devletin de el koymasıyla, *Maarif Nezareti* tarafından kurulmuş olan "*İstilahat-ı İlmiyye Encumeni*" ve "*Tedkikat-ı Lisaniyye Hey'eti*" tarafından gerçekleştirilir.

Günümüzde tıp dili bir *dil değişkesidir* ve belirli şartlar oluşmadıkça kullanılmamaktadır. Dil bilimci Appel ve Muysken tıp dilinin kullanımını işlevsellik açısından şu şekilde açıklamaktadır:

1. *Hekim ile hasta iletişimde*: Durumsal düzenek değiştirme ve anlaşılabilirlik sağlama.
2. *Hekimlerarası iletişim*: Teşhis/tedavi önerisinde bulunma, gizlilik ve güvenilirliği sağlama.

Günümüz tıp dilinin özelliklerine bakılacak olursa, on bir (11) madde başlığı altında şu ilginç örnekleri sunabiliriz:

1. Türkçeye yerleşmiş temel ödünç terimler:

(tur) *aort* {tıp}: (tur) *ana atardamar*

(tur) *arter* {tıp}: (tur) *atardamar*

2. Türkçeye yerleşmiş ödünçlemeler ile Türkçesi benimsenmiş terimler:

(tur) *hipertansiyon* {tıp}: (tur) *yuksek tansiyon*

(tur) *malin* {tıp}: (tur) *kotu huylu*

(tur) *benin* {tıp}: (tur) *iyi huylu*

Bunlardan bazıları farklı yazılışlarıyla yaygınlaşmış, hatta sözlüklere girmiş eşanlamlı terimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

(eng) *malign* {tıp}: (tur) *malin*

(eng) *benign* {tıp}: (tur) *benin*

3. Türkçeleştirilmesi gereken ödünç terimler:

(lat) *localiser* {tıp}

4. Herkesçe bilinen ve kullanılan Türkçe terim yerine ödünç terimin kullanılması:

(tur) *orta* {tıp}: (tur) *middle* (*midil*)

(tur) *orta serebral arter* {tıp}: (tur) *midilserebral arter*

(tur) *coklu/coğul* {tıp}: (tur) *multipl*

5. Ödünç terimin yanlış yazımı ve/veya sesletimi:

yanlış: (tur) *longitudinal*

doğru: (tur) *longitudinal*

yanlış: (tur) *obstruksiyon – obstriksiyon – obstiriksiyon*

doğru: (tur) *obstruksiyon*

6. Türkçeleşmiş terimlerin kısaltmalarının İngilizce veya İngilizce-Türkçe karışımı yazılışı ve/veya okunuşu:

Ca: (tur) *se a*

CVH: (tur) *cerebrovascular hastalık*

CVO: (tur) *cerebrovascular olay*

7. Bütünüyle ödünçlenmiş ya da yarı-ödünçlenmiş (karışım) terimler:

(tur) *maximum*

(tur) *minimum*

(tur) *infant*

(tur) *uriner yol*

8. Öztürkçe olmayan ancak Türkçeye yerleşmiş terimler:

(tur) *hasta*: (tur) *sayrı* {tıp}

(tur) *kalp*: (tur) *yurek* {tıp}

9. Ödünçlenmiş takılar:

Önekler: *a-, ante-, anti-, hemi-, hiper-, hyper-, hipo-, hypo-, extra-, ekstra-, intra-, non-, para-, peri-, pre-post-, trans-*;

Sonekler: *-algia, -genic, -oid, -osis; -itis, -oma, -pati; -ectomy, -rafi, -scopi, -skopi, -tomi*;

10. İlaç ve kimyasallarda yazılış farklılığı ve eşanlamlılık:

(tur) *gentamisin* – (tur) *gentamycin* – (tur) *gentamysin*

(tur) *kandida* – (tur) *candida*

11. Aynı metin içinde hatalı yazılışlar ve eşanlamlılık:

(tur) *karın* – (tur) *batın* – (tur) *abdomen*

(tur) *adale* – (tur) *kas* – (tur) *müskulatür* – (tur) *muskulatür*

TIP TERİMLERİNİN TÜRKÇEDE OKUNUŞ VE YAZILIŞ KURALLARI

AE

Okunuş ve Yazılış: AE = E

arteriAE (arteriye): atardamar

CAEcum (sekum): kör bağırsak

anAEmia (anemi): kansızlık

AU

Okunuş ve Yazılış: AU = AV / O

AUris (avris): kulak

AUtolysis (otoliz): hücrenin kendi kendini eritmesi

AUto (oto): otomatik

Okunuş ve Yazılış (1): C + A, O, U, AU, Sessiz

Harfler = K

COsta (kosta): kaburga

SCApula (skapula): kürek kemiği

CUtis (kutis): deri

CLaviCULA (klavikula): köprücük kemiği

buCCA (bukka): yanak

Crista (krista): kenar

Caput (kaput): baş

Collum (kollum): boyun

Cauda (kauda): kuyruk

C

Okunuş ve Yazılış (2): C + E, İ, Y, AE, OE, Y = S

CErebrum (serebrum): beyin

Cİlium (silyum): kıl

COEliacus (sölyakus): karın boşluğu ile ilgili

CYTologia (sitoloji): hücre bilimi

CAEcum (sekum): kör bağırsak

CErebrum (serebrum): beyin

Cİlia (siliya): kirpikCYstitis (sistit): mesane iltihabı

CAEcum (sekum): kör bağırsak

CH

Okunuş ve Yazılış: CH = K

braCHium (brakyum): kol

parenCHyma (parenkima): salgı bezlerinin işlevsel bölümü

G

Okunuş ve Yazılış: G + E, İ, Y = J

conGENital (konjenital): doğuştan

parapleGİa (parapleji): bacak felci

myalGİa (miyalji): kas ağrısı

İ

Okunuş ve Yazılış: İ + A, E, O, U = Y

arteriOla (arteriyol): küçük atardamar

ciliUm (silyum): kıl

faciEs (fasiyes): yüz

J

Okunuş ve Yazılış: J + Sesli Harf = Y

JEJUnum (yeyunum): boş bağırsak

Junctura synovialis (yunktura sinovyalis): oynar eklem

OE ve EU

Okunuş ve Yazılış: OE = Ö / EU = Ö

OEsofagus (ösofagus): yemek borusu

nEUron (nöron): sinir hücresi

OEdem(a) (ödem): sıvı toplanması

EUpHoria (öfori): zindelik hissi

PH

Okunuş ve Yazılış: PH = F

oesoPHagus (ösofagus): yemek borusu

PHlebos (flebos): toplardamar

RH

Okunuş ve Yazılış: RH = R

RHIn (rin): Burun

RHYthmic (ritmik): düzenli

SCH

Okunuş ve Yazılış: SCH = Ş

SCHizophrenia (şizofreni): bir akıl hastalığı

SCHema (şema): biçim, şekil

T

Okunuş ve Yazılış: T + İA, İO, İU = S

adventiTİA (adventisya): damarın dış tabakası

articulaTİO (artikulasyo): eklem

spaTİUm (spasyum): aralık, boşluk

TH

Okunuş ve Yazılış: TH = T

THorax (toraks): göğüs

ureTHra (uretra): idrar yolu

X

Okunuş ve Yazılış: X = KS

thoraX (toraks): göğüs

larynX (larinks): gırtlak

pharynX (farinks): yutak

Y

Okunuş ve Yazılış: Y = İ

thYmus (timus): göğüs boşluğu bezi

hYpodermis (hipodermis): deri altı

sYstem(a) (sistem): sistem

TIP TERİMLERİNİN YAPISI: KÖKLER VE EKLER

Temelde bir terim (3) üç kısımdan oluşabilir:

1. ÖN EK: Kökün önüne eklenerek anlam değişikliği yapar.

Epi|kardi|y|ak

2. KÖK: Terimin ana bölümünü oluşturur.

Kardi|y|ak

3. SON EK: Kökün sonuna eklenerek anlam değişikliği yapar.

Kardi|y|ak

Ancak, genelde bu birimlerin arasında bir kaynaşma harfi bulunur:

4. KAYNAŞMA HARFİ: İki kök bir veya en fazla iki harf ile birleşir. Bu harf, çoğunlukla “o”, bir kökü veya öneki ya da soneki bir diğer köke de bağlayabilir.

Kardi|y|ak

Kardi|y|o|grafi

Tıp Terimlerinin Yapısal Özellikleri

1. Kökler farklı dillerden türetilmiş olabilir:

(gre) *cardia* (arb) kalp

(lat) *pulmo* (tur) akciğer

2. İki veya daha fazla kökü birleştirmek için ya da bir köke ön ek veya son ek eklemek için bir ara ses, yani bir kaynaşma harfi (çoğunlukla da ‘o’ sesi), gerekebilir:

(tur) *elektr-o-kardi-y-o-gram*

(tur) *gastr-o-intestin-al*

3. Bazen Latince ve Grekçe kökler birleşerek bir bileşik terim oluşturabilir:

(tur) *kardi-o-vaskuler* kalp damar

(tur) *gastr-o-intestinal* mide bağırsak

(tur) *myel-o-sit* kemik iliği kemik hücresi

4. Bazen aynı kök tamamen farklı anlamlar taşıyabilir, yani eşadlı olabilir:

(tur) *myel1* (tur) kemik iliği

(tur) *myel2* (tur) medulla spinalis

ÖZETİ SATIN ALMAK İÇİN TIKLAYINIZ

(tur) *scler1*
sert
(tur) *scler2*
sklera (gözün
beyaz kısmı)